

AMERİKÂN YAKIN DOĞU YARDIM HEYETİ'NİN İZMİT'TEKİ FAALİYETLERİ, 1919-1922 (Sağlık, Yetimhane ve Diğer Yardım Faaliyetleri)

Abdülmeçit TUĞRUL*

Öz

1915 yılında Osmanlı Devleti'nde tehcir edilen Ermenilere yardım etmek amacıyla ABD'de, "Ermeni Yardım Heyeti" adlı bir yardım organizasyonu kurulmuştur. Bu heyet kısa bir süre sonra aynı amaç uğruna faaliyet gösteren "Filistin-Suriye Yardım Heyeti" ve "İran Yardım Heyeti" ile birleşerek "Ermeni ve Suriyeliler için Amerikan Yardım Heyeti" adını almıştır. 1918'de "Yakın Doğuda Yardım için Amerikan Heyeti" ve 1919 yılında "Yakın Doğu Yardım Heyeti" adını alan bu organizasyon, Osmanlı Devleti'nin dört bir yanında faaliyette bulunmuştur. Bu faaliyet yerlerinden biri de İzmit'tir. İzmit'te hastane ve yetimhane açmış, dönem içindeki birçok sığınmacı mülteciye erzak, iase, giysi, gıda yardımında bulunmuştur. Kurdukları aşevleri ile her gün birçok insana yemek dağıtmıştır. Açmış oldukları Yakın Doğu Yardım Heyeti Hastanesi aracılığıyla birçok hasta tedavi edilmiştir. Hem Bahçecik'te hem de İzmit'te açtıkları yetimhanelerde Ermeni çocuklarını yetiştirmişlerdir. Heyetin finans kaynağı Amerikalı hayırseverlerdir. Binlerce insan aynı ve nakdi yardımda bulunmaktadır. Tabii bunu yapabilmek için Ermenileri mazlumlaştırmış ve Türkleri de zalimleştirmişlerdir. Bu faaliyetler sayesinde hem Ermeni toplumu dönüştürülmüş hem de ABD, Yakın Doğu'da nüfuz alanını genişletmiştir.

Anahtar kelimeler: İzmit, Yakın Doğu Yardım Heyeti, ABCFM, Yetimhane, Misyoner.

Abstract

The Activities of the Near East Relief Committee In Izmit, 1919-1922 (Health, Orphanage And Other Charity Activities)

A relief organization, called Armenian Relief Committee, was established in order to aid the deported Armenians in the Ottoman Empire in 1915. This organization was united with two other relief organizations, called Palestine-Syrian Relief Committee and Persian Relief Committee, under the name of American Committee for Armenian and Syrian Relief. In 1918, it changed its name into American Committee for Relief in the Near East and in 1919 it became Near East Relief. It carried on its activities all over the Ottoman lands. İzmit was one of these places where Near East Relief established a hospital, two orphanages (one in Bardizag and one in Ismid) and soup kitchens. In these orphanages, the organization raised a lot of Armenian children. NER also helped many refugees with supply, food, and old clothes assistance. Besides, NER treated many patients in their hospital. Its financial source was the donations of American benefactors. Thousands

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü.
e-mail: mecit_tugrul@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0003-1176-2935>

of people donated money and supplies. In order to continue getting donations, Near East Relief id show Armenians as oppressed and Turks as cruel. Thanks to all these activities Armenian people were transformed, at a certain level, into an American society and the USA expanded its sphere of influence in the Near East.

Keywords: İsmid, Near East Relief, ABCFM, Orphanage, Missionary.

GİRİŞ

Türk Amerikan ilişkilerinin seyrini incelediğimizde, ilk ilişkilerin 18. yüzyıl sonlarına doğru ABD'nin Osmanlı Devleti'nin Garp Ocaqları (Cezayir, Tunus, Trablusgarp) denilen Mağrip bölgesiyle geliştirdiği ticari ilişkilerle başladığını görürüz¹. Diplomatik ilişkilerin kurulması ilk etapta ticari olmuş ve ilk resmi anlaşma 1830 yılında imzalanmıştır². Anlaşmadan sonra ülkenin birçok yerinde konsolosluklar açılmıştır. Osmanlı Devleti de ABD'ye konsoloslar göndermiştir. Diplomatik ilişkilerin seviyesi ilk Osmanlı elçisinin 1867 yılında orta elçi olarak Washington'a gönderilmesiyle yükselmiştir. ABD hükümeti temsilcisi ise 1882 yılında orta elçilik seviyesine çıkarılmıştır. 1906 yılında ise Washington ve İstanbul sefaretleri karşılıklı olarak büyükelçilik düzeyine çıkarılmıştır³. I. Dünya Savaşı sırasında, 1917 yılında, ABD'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi ve Osmanlı Devleti'nin de Almanya'nın müttefiki olması nedeniyle diplomatik ilişkiler kesilmiştir. Ancak ABD, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmemiştir. Diplomatik ilişkilerin tekrar kurulması 1927 yılını bulmuştur.

19. yüzyılda Osmanlı Devletinde giderek artan Amerikan varlığının oluşmasında iki faktör araçsal rol oynamıştır; donanma ve misyonerler⁴. Osmanlı Devletinde misyonerlik çalışmaları 1820'li yıllardan itibaren Amerikan Protestan misyonerlerinin ülke topraklarına akın akın gelmeleriyle başlamıştır. Protestan örgütlerin dünyayı aralarında paylaşmaları sonucu Osmanlı'nın payına *American Board of Commissioners for Foreign Missions* (kısaça ABCFM veya American Board) adlı Amerikan misyoner örgütü düşmüştür⁵. American Board'ın iki elemanı, Pliny Fisk ve Levi Parsons, Kasım 1819 tarihinde görev yerleri

¹ Çağrı Erhan, *Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri* (Ankara: İmge Yayınevi, 2001), 38-39.

² Erdal Açıkse, "Türk Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi", *Türkler*, XIII, 2002: 543.

³ Erhan, *Türk Amerikan İlişkileri*, 148-149.

⁴ Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları* (İstanbul: Arba Yayınları, 1989), 12.

⁵ ABCFM, Puritan akımın üç büyük temsilcisinden biri olan Congregationalistlerce 1810 yılında Boston'da kurulan Calvinci geleneğe sahip bir örgüttür. Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika*, 16-17.

Filistin'e gitmek üzere yola çıkan ilk Amerikalı misyonerlerdir⁶. Bu yıllardan itibaren Amerikalı misyonerler yoğun bir şekilde faaliyette bulunmuşlar; okullar, hastaneler, yetimhaneler gibi kurumlar açmışlardır.

Protestan misyonerlerin amacı Müslümanları, Yahudileri ve sözde Hristiyanları (Protestan olmayan tüm Hristiyan mezhep ve tarikatlar) kendi dinlerine davet etmektir⁷. Ancak Yahudiler arasındaki misyonerlik faaliyetleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır⁸. Anadolu topraklarında yapılan çalışmalarda Müslümanların ve Ortodoks Rumların da din değiştirmelerinin neredeyse imkânsız olduğu anlaşılınca hedef Gregoryen Ermeniler olmuştur⁹. Anadolu'daki faaliyetlerin bütün yoğunluğu Ermeniler üzerine olmuştur¹⁰. Hatta 1844 yılında Rumlara yönelik olan misyon durdurulmuş ve yerine Ermeni misyonu kurulmuştur. Çünkü Rumlar arasında istenilen başarı sağlanamamıştır¹¹. Resmi adı bile Ermeni Misyonu (*Mission to Armenians*) olarak değiştirilmiştir. Ermenilerin hedef seçilmesinde Gregoryenlerle Protestanların inanç olarak birbirlerine çok yakın olması ve bu

---

⁶ Ayşe Aksu, *Osmanlı'da İki Amerikalı Misyoner, Levi Parsons ve Pliny Fisk'in Anadolu ve Kudüs Seyahat Raporları* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015), 105. Barton, *Türkiye'de*, 69.

⁷ Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika*, 29, 75-76.

⁸ Misyonerler Türkiye'deki Yahudilerin durumlarını gösteren ilk araştırmanın ardından İstanbul'daki İspanyol Yahudilerini Protestanlaştırmaya çalışmışlardır. İstenilen başarı elde edilemeyince ikinci bir Yahudi misyonunu 1849'da Selanik'te açmışlardır. 1854 yılında da Selanik'te Yahudi çocukları için bir Hristiyan Okulu açılmıştır. Ancak okulun öğretmeni İzmir Hahambaşısının şikâyetiyle Osmanlı yetkilileri tarafından hapse atılmıştır. Aynı zamanda diğer misyonerler de Selanik'teki sıtma salgını nedeniyle İzmir'e dönmüşlerdir. Bu engellenme ve personel yetersizliği nedeniyle Yahudi Misyonu 1856 yılında sona erdirilmiştir. Frank A. Stone, *Sömürgeciliğin Hasat Mevsimi: Anadolu'da Amerikan Misyoner Okulları*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011), 116-117.

⁹ İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler," *Amme İdaresi Dergisi*, 14/3 (1981): 88.

¹⁰ Dönemin American Board sekreteri James Levi Barton, Ermenilerin misyonerlik faaliyetlerinin Osmanlı Devletinde yürütülmesinin en üst seviyede hem aracı hem de nedeni olduğunu belirtmektedir. James Levi Barton, *Türkiye'de Gündoğumu*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010), 49.

¹¹ American Board misyonerlerinin Rumlarla ilk teması 1820 yılında Pliny Fisk ve Levi Parsons'un İzmir'e ayak basmasıyla başlamıştır. Rumlar arasındaki başarılı çalışmalar 1836 yılından itibaren Rum Patrikhanesinin tepkisini çekmeye başlamıştır. 1839 yılında Rum patriği, misyonerlerin dağıttığı kitapların okunmasını yasaklamış, mezhep değiştirenleri hapse mahkûm etmiş, hatta bir kısmını gizlice öldürmüştür. Patrikhanenin tepkilerine Rum halkından da destek gelmiştir. Rum Patrikhanesinin bu tavrı ve Rum halkının da desteğinin nedeni Yunanistan devletinin varlığıdır. Rumların Yunanistan'a büyük sempati göstermeleri ve besledikleri vatanseverlik ruhunun gücü onları millî kiliseye sıkı sıkıya bağlamıştır. Hem Patrikhaneden hem de Rum halkından gelen tepkiler sonucu, misyonerler Rumlar arasındaki faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmışlardır. Gülbadi Alan, "Protestan Amerikan Misyonerleri, Anadolu'daki Rumlar ve Pontus Meselesi," *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2001): 190-191.

dini amaç kullanılarak Ermenilerin Osmanlılar aleyhine rahatça kullanılabilir olmasından kaynaklanmıştır¹². Zaten Ermenilerle Amerikalıların sıkı ilişkisi 1830'da Osmanlı Devleti ile ABD arasında imzalanan ticaret anlaşmasıyla başlamıştır. Şöyle ki, anlaşmanın üçüncü maddesi gereği Amerikalılar Osmanlı topraklarında simsar kullanma hakkına sahiptirler. Dönem itibariyle, simsar denilince de akla Ermeniler ve Rumlar gelmektedir. Böylece Amerikalılarla Ermeniler öyle kaynaşmışlardır ki Amerikalılar Ermenileri kanatlarının altına almışlar ve zamanla ortaya Amerikanlaşan bir Ermeni toplumu çıkmıştır¹³. Zamanla Türkiye'deki Amerikalı diplomatların tek uğraşısı Ermeniler, misyonerler ve kendi kurumları olmaya başlamıştır. Bunun sebebi birçok elçi ve konsolos eskitmiş misyonerlerin kendilerini Ermeni davasına adamalarında yatmaktadır. Bu misyonerler zamanla Ermenilerle daha da yakınlaşmış, gitgide Türklerden uzaklaşmış ve dinlerinin gerektirdiği insancıl amacı unutarak Türklere düşmanca hisler beslemeye başlamış ve hatta açılan aray kapatmak bir yana Türkçe dahi öğrenmemişlerdir¹⁴. Diğer taraftan Ermeniler, misyonerler ve Amerikan konsolosları aracılığıyla ABD'ye göç ettirilmişlerdir. ABD'de Ermenilerin sayılarının artmasıyla, bunların Osmanlı Devletinde yaşayan Ermenilerle ilgili söyledikleri ve yazdıkları ABD'de daha çok ses getirmeye başlamıştır¹⁵.

Amerikalı misyonerlerin çalışmaları ilk başlarda kimseleri rahatsız etmezken ilerleyen zamanlarda ikili ilişkileri etkilemeye başlamıştır. Çünkü misyonerler ülkenin dört bir yanında sistemli bir şekilde çalışmaktadırlar. 1820-1836 yılları arasında Osmanlı Devleti topraklarına 41 misyoner yollanmıştır. Misyonların artmasıyla görevli sayıları da artmaya başlamıştır. 1836-1844 yılları arasında 54 yeni misyoner ve misyoner yardımcısı yollanmıştır. 1861 yılına gelindiğinde ülkede misyoner sayısı 125 olmuştur. Bu rakam 1875'te 137'e; 1890'da 177'ye, 1913'te 209'a ulaşmıştır¹⁶. Misyonerlerin bu faaliyetlerine gösterilen en büyük tepki cemaatinin Protestanlaşarak azalmasından korkan Ermeni Patriğinden gelmiştir. Hatta bir ara din değiştirenlere Patrikhane ölüm cezası bile vermiştir.

---

¹² Turgut Işıksal, "Ermenilerin Diğer Devletlerle İlişkileri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1 (Mart 1985):47.

¹³ Ramazan Erhan Güllü, "Amerikan Board Misyonerlerinin Antep'teki Faaliyetleri ve Antep Amerikan Koleji," *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 16 (Ocak 2009): 131.

¹⁴ Seçil Akgün, "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları," *OTAM*, 3 (Ocak 1993): 8.

¹⁵ Recep Karacakaya, "Amerika Birleşik Devletleri ve Ermeni Meselesi", *Tarih Dergisi*, 46 (2009):88.

¹⁶ Erhan, *Türk Amerikan*, 194.

Ancak çok geçmeden misyonerler gittikleri yerlerdeki Ermenilerle çalışarak kolayca yayılma ortamı bulurken, Ermeniler arasında da milliyetçilik fikirleri uyanmaya ve yayılmaya başlamıştır¹⁷. American Board'ın hızlı yayılması, artan misyoner ve bölge sayısı bir takım idari zorlukları da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devletini beş ayrı misyon bölgesine ayırmışlardır. Bu misyonlar şunlardır: “Doğu”, “Merkezi”, “Batı”, “Avrupa” ve “Suriye”¹⁸. Bu idari taksimatı yaparken dikkate aldıkları temel özellik Osmanlı tebası gayrimüslimlerinin niteliği olmuştur¹⁹.

American Board'ın İstanbul'daki veznedarı William Peet, 1915 yılının Ağustos ayında, Boston'daki merkeze tehcir edilen Ermenilerin derhal kurtarılmalı gerektiğine dair bir rapor yazmıştır²⁰. Peet'in ardından, 3 Eylül'de daha etkili bir isim olan Amerikan İstanbul büyükelçisi Henry Morgenthau da Washington'daki otoriteleri bu sözde Ermeni katliamını durdurmak için yardıma çağırmıştır. Ermeni ırkının hızla yok edildiğini; Charles Crane, Cleveland Dodge ve diğerlerinin bir yardım heyeti oluşturarak bazı Ermenilerin kurtarılmasını ve daha fakir olanlarınsın Panama Kanalı üzerinden Oregon, California ve Washington'a göç ettirilip yerleştirilmeleri gerektiğini yazmıştır²¹. Eşzamanlı olarak Peet, American Board'ın Boston'daki yönetici sekreteri olan James Levi Barton'a, Rockefeller Vakfından Ermeniler için para istemesini de yazmıştır²². Cleveland Dodge'un New York'taki ofisinde 16 Eylül'de bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantı sonunda Ermeni Yardım Heyeti (*Armenian Relief Committee*) isimli bir yardım örgütü kurulmuştur. James Levi Barton başkan, Charles Crane veznedar, Samuel T. Dutton sekreter olmuştur. Adı geçen kişiler tesadüf eseri bir araya gelen kişiler değil, Yakın Doğu'yu iyi bilen ve oradaki Amerikan misyoner organizasyonlarını temsil eden kişilerdir²³. Toplantıda ilk etapta

---

¹⁷ Seçil Akgün, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesine Dair) Raporu*, (İstanbul: Tercüman Tarih Yayınları, 1981), 13.

¹⁸ Suriye misyonu 1870 yılında her şeyiyle kısa adı BFMPC olan Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church'e devredilmiştir. Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika*, 126.

¹⁹ Akgün, *General*, 195.

²⁰ Fatih Gencer, *Ermeni Soykırım Tezinin Oluşum Sürecinde Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesi*, (İstanbul: Alternatif Düşünce Yayınları, 2006), .25.

²¹ J. Leon Grabill, *Missionaries Amid Conflict*, (Ann Arbor Michigan: University Microfilms, 1965):31-32

²² Grabill, *Missionaries*, 32.

²³ James L. Barton, *Story of Near East Relief (1915-1930) An Interpretation*, (New York: The Macmillan Company, 1930), 5-9.

Ermeniler için kurulmuş olan bu yardım heyetine 100.000 dolar toplanması hedeflenmiştir. Cleveland Dodge ise şahsi servetinden 60.000 dolar vermiştir²⁴. Para kısa süre içinde toplanmış ve Ekim 1915'de Morgentau'ya 100.000 dolar gönderilmiştir. Paranın dağıtımı için İstanbul'da bir heyet oluşturulmuştur. Bu heyette Robert Koleji müdürü Gates başkan, Amerikan elçiliğinden Lewis Heck sekreter, American Board'dan William W. Peet mali işler sorumlusu, Büyükelçi Henry Morgentau, George Huntington ve Luther Fowle de üye olarak görevlendirilmişlerdir²⁵.

Yaklaşık iki ay sonra yani Kasım 1915'te de üç yardım heyeti- Filistin-Suriye Yardım Heyeti (*Palestine-Syrian Relief Committee*), İran Yardım Heyeti (*Persian Relief Committee*) ve Ermeni Yardım Heyeti (*Armenian Relief Committee*) - tek ad altında birleşmişlerdir: Ermeni ve Suriyeliler için Amerikan Yardım Heyeti (*American Committee for Armenian and Syrian Relief, ACASR*)²⁶. Bu yeni heyetin yönetim kadrosu Ermeni yardım Heyetinin kadrosuyla aynıdır. Diğer bir deyişle iki yardım heyeti Ermeni yardım Heyetine katılmıştır²⁷. Bu birleşmeye Rockefeller Vakfı ön ayak olmuştur. Heyet, 1918 ve 1919'da iki kez daha isim değiştirmiştir. Önce, Yakın Doğuda Yardım için Amerikan Heyeti (*American Committee for Relief in the Near East, kısaca ACRNE*); sonra, Yakın Doğu Yardım Heyeti (*Near East Relief, kısaca NER*) adını almıştır²⁸. Bu heyetin Osmanlı kaynaklarındaki adı ise *Amerikan Şark-ı Karib Muavenet Cemiyeti'*dir²⁹.

1919 yılında ABD, Yakın Doğu'da daha etkin bir siyaset gütmeye başlamıştır. Çünkü Amerikalılar, Avrupalı güçlerin faaliyetleri karşısında menfaatleri gereği bu coğrafyaya kayıtsız kalmamaları gerektiğini ve kârlı ticaret ve petrol konusunda etkin politikalar üretmeleri gerektiğini düşünmüşlerdir. Kısıtlı siyasi ve artan iktisadi ilişkilerin ötesinde ABD'yi Yakın Doğu'ya ve özellikle Osmanlı topraklarına bağlayan en önemli etken Amerikan Misyoner Teşkilatı ve onun açtığı okul, hastane, yetimhane gibi kurumlar

---

²⁴ Grabil, *Missionaries*, 32.

²⁵ Barton, *Story*, 17.

²⁶ Grabil, *Missionaries*, 34. Barton, *Story*, 13-14. .

²⁷ Barton, *Story*, 14.

²⁸ Grabill, *Missionaries*, 34.

²⁹ Mehmet Canlı, "Millî Mücadele Döneminde Amerikan Şark-ı Karib Muavenet Cemiyeti'nin Anadolu'daki Bazı Faaliyetleri", *Askeri Tarih Bülteni*, 38 (1995):42.

olmuştur³⁰. NER'in gerek başkanı gerekse üyelerinin büyük çoğunluğunun American Board üyesi olması, American Board'dan hem maddi hem de personel desteği alması misyoner bir örgüt olduğunu göstermektedir. Zaten hedef kitle de Ermeniler olmuştur. Bu nedenle NER, Ermenilerin yoğunlukla yaşadıkları bölgelerde faaliyette bulunmuşlardır. Bunlardan biri de İzmit'tir. Bu çalışmada NER'in İzmit'te yapmış olduğu faaliyetler, NER'in kendi arşiv belgelerinden ve American Board arşivinden istifade ederek analiz edilmeye çalışılmıştır. İzmit'e bağlı olan Adapazarı, Kandıra, Geyve, Yalova, İznik bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuş; İzmit merkez ve Bahçecik ele alınmıştır.

AMERİKAN MİSYONERLERİ İZMİT'TE

Osmanlı Devleti idari yapılanmasında önce Hüdavendigar Vilayetine bağlı olan ve sonra 1888 yılında bağımsız bir sancak olarak yönetilmeye başlanan İzmit Sancağı³¹, Osmanlı Devletinin son nüfus sayımı olan 1914 sayımına göre İzmit, Adapazarı, Kandıra, Geyve, Yalova, İznik kazalarından oluşmaktadır. Müstakil bir sancak olarak doğrudan İstanbul'a bağlıdır. Yine aynı sayıma göre İzmit Sancağının nüfusu 325.153 kişi olup bunun 226.859'u Müslüman, 40.048'i Rum, 55.403'ü Ermeni ve kalanı diğer unsurlardan oluşmaktadır³². Mondros Mütarekesinden 20 gün sonra, 20 Kasım 1918'de Yavuz Zırhlısının İzmit'te İngiliz donanma unsurlarınca teslim alınmasıyla işgale uğrayan İzmit, 27 Ekim 1920'de İngilizler tarafından Yunanlılara devredilmiştir³³. 28 Haziran 1921'de de işgalden kurtulmuştur³⁴.

İzmit'e gelen ilk Amerikalı misyoner William Goodell'dir. 1832 yılında gelen Goodell, Ermeniceye çevrilmiş olan “Sütçünün Kızı” ve “Yeni Ahit” adlı iki eseri dağıtmıştır³⁵. Daha sonra Ermenice İncil dağıtmak için misyonerler gelmiştir. Ancak bu misyonerler bölgede etkin olan Gregoryenler tarafından tepkiyle karşılaşmışlardır. Hatta Adapazarı, İzmit ve İznik çevresinde Protestanlığa yönelen bazı Ermeniler

³⁰ Deniz Bilgen, “1919 Yılında ABD'nin Yakın Doğu'da Etkin Olma Siyaseti: Ermeni ve Türk Mandaterliği Meselesi”, *Türkler*, XIII (2002):529.

³¹ Besim Darkot, “İzmit”, *İslam Ansiklopedisi*, c.5/2 (1993):1252

³² Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2003), 222-223.

³³ Cihat Yıldırım, “Mütareke Döneminde İzmit ve Havalisindeki Hadiselerin Yeni Adana Gazetesindeki Yansımaları”, *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, haz. Bilal Çelik-Resul Narin (Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2015), 1413-1429.

³⁴ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi-II*, 4 (Ankara: 1974), 138.

³⁵ Özgür Yıldız, “İzmit'te Amerikan Misyoner Faaliyetleri”, *Akademik Bakış*, c.5/10 (Yaz 2012): 98.

cezalandırılmışlar ve Ermeşe (Akmeşe) Manastırına hapsedilmişlerdir. 1846 yılında Adapazarı ve İznik çevresini gezen misyoner Van Lennep hakaretlere maruz kalmış ve kendisiyle görüşenler cezalandırılmıştır³⁶. Ancak misyonerlerin hiçbiri yılmamış faaliyetlerine tam hız devam etmişlerdir. American Board Teşkilatı, girdikleri ülkeleri, misyon, istasyon ve uç istasyon olarak idari bölgelere ayırmışlardır³⁷. 1914 yılında Türkiye'de, dünyadaki diğer her yerden daha geniş bir faaliyet alanına sahip olan American Board, ülkedeki faaliyetlerini dört yönetim misyonuna ayırmıştır: *Avrupa, Batı, Merkezi ve Doğu*³⁸. Buna göre İzmit, Batı Türkiye Misyonu'na bağlı bir istasyondur ve misyonerlere göre İstanbul bölgesinin önemli bir parçası olup yoğunlukla Ermeniler üzerine çalışılmaktadır³⁹.

1 Eylül 1920 tarihi itibariyle yeni bir yönetim çatısı oluşturulmuştur. Yeni bölge İstanbul, Bursa, Bahçecik, İzmit ve Adapazarı'ndan meydana gelmiştir. Merkez İstanbul olmuş ve tüm idari, mali, haberleşme, vb. işler buradan yönetilmiştir. Bu düzenleme ile Bursa, Bahçecik, İzmit ve Adapazarı üniteleri kapanmış ve bu bölgeler İstanbul bölgesinin bir istasyonu haline gelmiştir. Bu yeni bölgenin yöneticisi misyonun Samsun eski yöneticisi Walter E. Curt olmuştur⁴⁰. Finansal açıdan ABD'den gelen yardımlarla faaliyette bulunan NER'in Eylül 1921'de İzmit bütçesi şu şekildedir; yetimhane için 6000 Osmanlı lirası, genel yardım için 6000 Osmanlı lirası ve tıbbi yardım için 2500 Osmanlı lirası⁴¹.

1. SAĞLIK FAALİYETLERİ

American Board için sağlık alanında misyonerlerin görevlendirilmesi ve faaliyetleri birçok açıdan önemli olmuştur. Çünkü bu tıbbi misyonerler aracılığıyla yerli halkla daha rahat temas sağlanmış, dini propaganda yapılmış, devlet ve yerel yöneticilerden politik kabul alınmış, yani bir nevi meşruiyet sağlanmıştır. Katolik ve Gregoryen gibi rakip

---

³⁶ Haluk Selvi, "Ermeşe (Akmeşe) Manastırı ve Ermeni Olaylarındaki Yeri" *ASAM Türkiye II. Kongresi*, (2007): 781.

³⁷ Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika*, 51-54.

³⁸ Bu misyonlarda 20'den fazla istasyon, 150 personel (rahip, fizikçi, evli ve bekâr kadın), 1000 ulusal işçi ve 130 Evanjelic Ermeni Kilisesine bağlı 15000 üye mevcuttur. Joseph L. Grabill, *Protestant Diplomacy and the Near East, 1810-1927* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1971), 33.

³⁹ Yıldız, *İzmit'te*, 99.

⁴⁰ Near East Relief (NER), ABA132C0234002, The Acorne, 2, 34, 2 (28 Ağustos 1920).

⁴¹ Missionary Research Library (MRL) 2: Near East Relief Committee Records (NERCR), Series (S) 2, Box(B) 8, Folder (F) 1, 17-18.

mezheplerin de sağlık ihtiyaçlarını göreyek bu mezheplerle aradaki husumeti azaltma ve iletişimi arttırma adına bir araç olarak kullanmışlardır. Ayrıca Board, bu sayede kendi personelinin sağlık ihtiyaçlarını gidermiş, sahada görevlendirmek üzere sağlık personeli yetiştirmiştir. American Board'un Osmanlı topraklarına ulaşan ilk tıbbi misyoneri, 1833 yılında Beyrut'a gelen ve ertesı yıl Kudüs'e giden Asa Dodge olmuştur. Osmanlı topraklarındaki ilk misyon hastanesini ise 1870'li yıllarda Beyrut Amerikan Koleji bünyesindeki tıp okulu ile hizmete açmıştır. Anadolu'da ise ilk hastane 1879'da Antep'te açılmıştır⁴².

I. Dünya Savaşı başladığında Osmanlı Devleti'ndeki tüm Amerikan misyonlarında 151 Amerikalı misyoner ve onlara yardımcı olan 1200 yerli çalışan vardır. Bunlar 9 hastane, 8 kolej, 24 ortaokul, 369 ilkokul ve 137 kilisede çalışmaktadırlar. 1916'da sayıları yarıya inmiştir. 1917'de ise kala kala sadece 24 misyoner ve aileleri kalmıştır⁴³. Amerikan Yakın Doğu Yardım Heyeti mütarekeden hemen sonra tüm hazırlıklarını tamamlayıp gerekli personel seçimini de yaptıktan sonra medikal merkezler ve hastaneler açmaya ve hastaneleri de devralmaya başlamıştır. Amerikan yönetimi altında yerel organlarla bağlantı içerisinde Halep, İstanbul, Derince, İzmit, Samsun ve Trabzon'da hastaneler kurulmuştur⁴⁴.

1920 yılının Temmuz ayı başlarında Kafkasya misyonundan İstanbul'a tayin olan hemşireler Leila F. Priest ve Emily D. Passmore geçici olarak İzmit'e görevlendirilmişlerdir. Çünkü şehirde 10.000 civarında mülteci vardır ve mülteciler daha iyi konuma gelene kadar tıbbi çalışmalar dışında da her türlü yardımın yapılması gerekmektedir⁴⁵. Ağustos 1920'de Yunan mültecilere yardım etmek amacıyla İngilizlerle işbirliği yaparak Türk hastanesini kullanma izni alınmıştır. Ayrıca günde ortalama 80 hastaya bakabilecek bir klinik mevcuttur. Yardım Heyeti yukarda belirtilen tarihe kadar bu klinikte 1800 kişiye tıbbi ve cerrahi müdahalede bulunmuştur ve rakam her geçen gün artmaktadır. Leila F. Priest ve Emily D. Passmore adlı NER çalışanı hemşirelerin aktardıklarına göre tıbbi müdahalelerin, Dr.

---

⁴² İdris Yücel, *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği ve Misyon Hastaneleri (1880-1934)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017), 99-111.

⁴³ Roger Trask, "Terrible Turk and Turkish American Relations", *The Historian*, XXXIII, (Kasım 1971): 21. akt. Erhan, *Türk Amerikan*, 391.

⁴⁴ Barton, *Story*, 190-191.

⁴⁵ ABA132C0227004, A, 2, 7, 4, (10 Temmuz 1920).

Athanasyan adlı bir doktor dışında, kendileri tarafından yalnız başlarına yapıldığı vurgulanmaktadır. Yukarıda bahsedilen klinikte cerrahi operasyonlar için bir giyinme odasının, bir erkek koğuşunun, bir kadın koğuşunun ve bir de doğum koğuşunun mevcut olduğu ifade edilmektedir. Heyet çalışanları tam teşekküllü bir hastaneye şiddetle ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedirler. Raporun yazıldığı tarihe kadar (20 Ağustos 1920) bakılan yataklı hasta sayısı ve niteliği aşağıdaki tabloda verilmiştir⁴⁶.

Tablo.1 NER'in İzmit Kliniğinde Temmuz-Ağustos 1920'de Tedavi Edilen Hasta Sayısı.

Ermeni			Yunan	
Erkek	7	Yaralı	Erkek	2
Erkek	3	Hasta		
Kadın	2	Yaralı	Kadın	6
Çocuk	8	Hasta	Çocuk	4
Yenidoğan bebek	6			

Kaynak: American Board Archives (ABA) 132C0234001, The Acorne (A), 2, 34, 1 (28 Ağustos 1920).

Yukardaki tablodan da anlaşılacağı üzere bakılan hastalar gayrimüslimlerdir. Bu da bize NER'in hedef kitlesini bir kez daha hatırlatmış bulunmaktadır. Ayrıca 20 Ağustos 1920 tarihinde, Bahçecik'te Yunanlılarla Türkler⁴⁷ arasındaki savaşta yaralanan bir Yunan askerinin yetimhane dispanserine gelmesi ve orada tedavi edilmesi manidardır. Raporla Yunan askerinin kayıplar verdiklerini, sayıca üstün olduklarını ancak geri çekilmeye zorlandıklarını, ertesi gün takviye kuvvetler ve toplarla gelip 23 Ağustos'ta durumu kontrol altına aldıklarını aktardığı belirtilmektedir. Yazı, her iki tarafın da (Türkler ve Yunanlılar) Amerikan yetimhanesine son derece dostça yaklaşımın mutluluk verici olduğunu ifade edilerek sonlandırılmıştır⁴⁸.

Eylül 1920 başlarında şehirde mülteci sayısı o kadar çok artmıştır ki NER kliniğinde haftada 520 den fazla hastaya bakıldığı ve hastanede de günde ortalama 10

⁴⁶ ABA132C0234001, A, 2, 34, 1, (28 Ağustos 1920).

⁴⁷ Yazıda "The Nationalists (milliyetçiler)" ifadesi kullanılmıştır.

⁴⁸ ABA132C0234001, A, 2, 34,2, (28 Ağustos 1920).

hastaya bakıldığı ifade edilmektedir⁴⁹. NER başkanı James L. Barton, İzmit'te hastanenin nasıl açıldığını Dr. Mabel E. Elliot'ın kitabından alıntılıyarak aktarmaktadır. Buna göre, Aralık 1920'de, önceden zaten bir Türk hastanesi olan bina Yunan işgaliyle Yunan askerleri tarafından kullanılmış ve ardından tahrip edilmiştir. Elliot, bu tahripten bahsederken “askerlerin her zaman yaptığı gibi” demeyi de unutmamıştır. Ermeni ve Yunan mültecilerinden becerikli olanlarla binaya soğuk ve sıcak su boruları döşediklerini, terkedilmiş eski bir Alman fabrikasından fayanslar alarak banyoyu da onardıklarını ve beş hafta içerisinde Bahçecik'te modern bir hastane oluşturduklarını ifade etmektedir⁵⁰.

1921 yılının Ocak ayında Dr. Elliot İzmit'e atanmıştır. Dr. Elliot NER hastanesinin başına geçmiştir ve 85 yataklı bu hastane her gün hasta mültecilerle dolmaktadır. *The Near East Hospital* adlı bu hastanenin Amerikan ve yerli personel maaşları Amerikan Kadın Hastaneleri tarafından; hastanenin ekipman ve malzemeleri ise NER tarafından karşılanmaktadır⁵¹. Bu hastalar, kampları 2 haftada bir ziyaret eden Rum doktorlar tarafından gönderilmektedir. Hem NER hem de Rum Kızıl Haç hastaneleri çok kalabalıktır. Tifüs şüphelisi hastalar enfeksiyon geçene kadar ayrı bir çadırda karantinada tutulmakta ve kaçmasınlar diye başlarına nöbetçi dikilmektedir⁵².

1921 Nisanında hastanenin yatak sayısı 90'a çıkmıştır. Klinik sayısı da üçtür. Bunlar büyükçe bir genel klinik, kadın kliniği ve çocuk kliniğidir. Hastalar önce klinikte muayene olmaktadır ve gerekli görülenlere hastaneye giriş kartı verilip hastaneye gönderilmektedirler⁵³. Ayrıca hastanede artık 2 ameliyat koğuşu, 4 tıbbi koğuş, 1 çiçek hastalığı koğuşu, 1 tifüs hastalığı koğuşu, 1 çocuk koğuşu ve 1 doğum koğuşu vardır. Yerli hemşireleri eğitmek amacıyla Amerikan Misyoner Örgütü tarafından geçici olarak görevlendirilen Bayan McLauren'in⁵⁴ yönetimi altında bir eğitim sınıfı vardır⁵⁵. Bu sınıfta kız öğrenciler şu dersleri görmektedirler: Tıp, Uygulamalı Hemşirelik, Fizyoloji, Anatomi,

---

⁴⁹ ABA132C0236001, A, 2, 36,1, (9 Eylül 1920).

⁵⁰ Barton, *Story*, 191.

⁵¹ ABA132C0315002, Near East Relief (NER), 3, 15, 2, (16 Nisan 1921).

⁵² ABA132C0306001, NER, 3, 6-7-8, 1, (12-19-26 Şubat 1921).

⁵³ Hastaneye girmeden avluda bir bit temizleyicisi vardır. Hastaneye girecek olan hastaların kıyafetleri dezenfekte edilip bir torbaya konulmakta ve üzerine numara yapıştırılmaktadır. Hasta çıkarken kıyafetlerini geri almaktadır. ABA132C0315001, NER, 3, 15, 2, (16 Nisan 1921).

⁵⁴ Bayan McLauren'in asıl görev yeri Van'dır.

⁵⁵ ABA132C0315001, NER, 3, 15, 1, (16 Nisan 1921).

İngilizce, Ermenice ve Aritmetik. Amaç, NER görevlileri buradan ayrıldıktan sonra yerli kızların görevi devralabilecek donanıma sahip olmalarıdır⁵⁶.

Mayıs ayında daha önce bir Türk okulundan devşirme olan hastane binası da yetersiz kalmaya başlamıştır. Bunun üzerine Dr. Elliot ve Van Toor daha geniş yerler aramaya başlamışlardır. Yunan güçleri tarafından işgal edilen bir Türk hastanesi, Yunanlıların burayı NER hastanesi için boşaltmaları ve Türk resmi makamlarından da izin alınmasıyla yeni hastane binası olmuştur. İzmit'in batısında, körfez manzarasına sahip bir tepedeki bu hastanenin iki ana binası, bir çamaşırhanesi, bir deposu, hemşire evi, bir personel evi ve bir hastanenin ihtiyacı olacak birçok odası vardır⁵⁷. Yeni hastanenin resmi açılışı 31 Mayıs 1921 Salı günü öğleden sonra Türk, Ermeni, Yunan, Fransız, İngiliz ve Amerikan temsilcilerin katılımıyla resmen açılmıştır⁵⁸.

Tablo 2. 21 Temmuz 1921 tarihli bir rapora göre NER İzmit Hastanesinin son durumu:

Yatak sayısı	Amerikalı doktor sayısı	Amerikalı hemşire sayısı	Yerli hemşire sayısı	Klinik sayısı	Tedavi gören hasta sayısı
85	1	2	3	8	2444

Kaynak: MRL 2, NERCR, S, 2, B, 8, F, 1, 4 (21 Temmuz 1921).

Hastane dışında bir prevantoryumun⁵⁹ açılmasının planlandığını görmekteyiz. Dr. Elliot, birçok mülteci çocuğun korku ve yetersiz beslenme nedeniyle kansızlık ve kalp büyümesi gibi rahatsızlıkları olduğunu belirtmektedir. Dr. Elliot, bünyesi çok zayıf olan bu çocukların özel bakım ve gıdalarla hasta olmalarının engellenebileceğine inanmaktadır. Bu amaçla Bahçecik'te bir prevantoryumun kurulması planlanmıştır. Bu işi organize etmesi için de başına Amerikan Kadın Hastaneleri personellerinden Bayan Nickerson atanmıştır. Amerikan Board Teşkilatından, NER adına bir bina kiralanmış ancak uygunsuz koşullar nedeniyle geçici olarak Bahçecik'teki prevantoryum planları durdurulmuştur⁶⁰. Nisan

⁵⁶ ABA132C0315002, NER, 3, 15, 2, (16 Nisan 1921).

⁵⁷ ABA132C0318002, NER, 3, 18, 2, (7 Nisan 1921).

⁵⁸ ABA132C0322004, NER, 3, 22, 4, (4 Haziran 1921).

⁵⁹ Prevantoryumlar verem mikrobu kapmış ama henüz hastalığa yakalanmamış zayıf vücutlu kimselerin vereme yakalanmasını önlemek için bakıldıkları sağlık kurumlarıdır. Belgede veremden söz edilmemektedir ancak kastedilen hastalığın verem olduğunu zannetmekteyiz.

⁶⁰ ABA132C0315003, NER, 3, 15, 3, (16 Nisan 1921).

sonunda prevantoryumun İzmit'te açılmasına karar verilmiştir. İzmit Ünitesi direktörü Van Toor İzmit'te bunun için uygun bir bina bulmuştur⁶¹. Fakat sonrasında bu prevantoryumun açılıp açılmadığına dair bir bilgiye rastlayamadık. Haziran ayındaki bir raporda da Dr. Elliot'un yeni hastaneye yakın bir bina tuttuğunu ve prevantoryum için binayı hazırladığını öğreniyoruz⁶². Ancak sonrasında yine açılıp açılmadığına dair bir bilgiye rastlayamadık.

2. YETİM HANE FAALİYETLERİ

19. yüzyıla gelinceye kadar Osmanlı Devletinde yardıma muhtaç veya yetim olan Müslümanların ihtiyaçları vakıflar aracılığıyla giderilmiştir. Devlet, Müslüman veya gayrimüslim tüm muhtaç ve yetimlere sahip çıkmıştır. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şartlar değişmiştir. Kaybedilen savaşlar, elden çıkan topraklar, Müslüman ahalinin zorunlu göçü ve ülke içindeki karışıklıklar birçok yetimin sokaklarda görünmesine neden olmuştur. Devlet, yetimlere bakmak, onlara uygun bir gelecek hazırlamak için çalışmalar yapmış, kurumlar açmıştır. Rus baskısıyla Kırım ve Kafkasya'dan göç etmek zorunda kalan Çerkez ve Tatarlar, Rumeli valisi Mithat Paşa tarafından Balkanlara yerleştirmiştir. Fakat Rusların uygulamaları, yol koşulları ve diğer nedenlerle birçok insan hayatını kaybetmiştir. Geride birçok yetim kalmıştır. Mithat Paşa da bu yetimler için 1863'te Niş'te, 1864'te de Rusçuk ve Sofya'da İslahhaneler açtırmış, sonra bu İslahhaneler devletin diğer yerlerine de yayılmıştır⁶³. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşının kaybedilmesinden sonra ise gelen göçmen sayısı daha da artmıştır. Sokaklar evsizler, yetimler ve dilencilerle dolmuştur. Bunu üzerine II. Abdülhamid tarafından 1896 yılında Dârü'l-Aceze açılmıştır. Buralarda dil, din, ırk ve cinsiyet farkı gözetilmeksizin kimsesiz çocuklar, yaşlılar, evsizler koruma altına alınmıştır⁶⁴.

Diğer taraftan 1890'lı yıllardaki Ermeni olayları nedeniyle hayatını kaybedenlerin yetim kalan çocukları uluslararası politika konusu olmuş, devlet de bu çocukları himayesine almak ve misyonerlerden korumak amacıyla her vilayete yetimhane açmak istemiştir. Ancak, maddi yetersizlikler nedeniyle proje küçültülmüştür. 1903 yılında II. Abdülhamid

⁶¹ ABA132C0317003, NER, 3, 17, 3, (30 Nisan 1921).

⁶² ABA132C0324002, NER, 3, 24, 2, (18 Haziran 1921).

⁶³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi: (başlangıcından 1882'ye kadar)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1882), 172.

⁶⁴ Salih Özkan, "Türkiye'de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde Darüleytamı," *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 19 Bahar (2016): 153-178.

tarafından Dârü'l-Hayr-ı Âlî açılmıştır. Ermeni çocuklar için açılan bu kuruma sonradan kimsesiz Müslüman çocuklar da alınmaya başlanmıştır. Ancak bu kurum gerekçesi açıklanmayan bir kanunla 22 Ağustos 1909 tarihinde kapatılmıştır⁶⁵. Balkan Savaşları ve ardından I. Dünya Savaşı'nda şehit düşen asker çocukları için devlet yeni arayışlara girmiştir. 1914 yılında Dârü'l-Eytâm'lar açılmıştır. Ancak bunlar da yeterli olmamıştır. Çünkü 100.000 civarındaki yetim çocuğunun sadece 11.680 kadarının devletin açmış olduğu altmış beş yetimhaneye yerleştirildiği, geri kalan yetimlerin ise büyük çoğunluğunun açıkta kaldığı anlaşılmaktadır⁶⁶.

Misyonerlerin yardım çalışmaları içinde ise yetimhaneler önemli bir yer tutar. 1919 yılındaki NER'in Amerikan Kongresine sunduğu rapora göre, hali hazırda NER'e ait 229 yetimhane mevcuttur. Her yetimhanede bir müdür, müdür yardımcısı, bir hemşire ve her yüz yetim için bir koğuş sorumlusu vardır. Bütün yetimhanelerin başında ise yetimhaneler direktörü vardır. Her yetimin tek tek kabul onayı direktörden geçmektedir⁶⁷. Yetimhaneye kabul edilen her çocuk önce fiziksel muayeneden geçmekte, yıkanmakta, bitlerden arındırılmakta, saçları tıraş edilmekte ve tıbbi kayıt tutulmaktadır. Bu tıbbi kayıta çocuğun muayene bilgileri, yıkandığı, bitlerden arındırıldığı ve herhangi bir bulaşıcı hastalık taşımadığı yazılmaktadır. Tüm bunlardan sonra yetimhaneye kabul edilen çocuğun kaydı tamamlanmaktadır. Yetimhanenin müdürü tarafından saklanan kayıt dosyasında çocuğun sınıfı, yaşı, cinsiyeti, eğer varsa en yakın akrabasının adı yazılmaktadır. Ardından her çocuğa, mümkünse, iki takım iç çamaşırı, iki çift çorap, bir elbise veya takım elbise (ceket ve pantolon), bir şapka veya kep, bir palto verilmektedir⁶⁸. Ayrıca, Amerikan misyonerlerinin açmış oldukları yatılı okullarda genelde bir bölüm yetimlere ayrılmıştır. Okul ile birlikte yetimhane ortak bir kurum olarak işletilmiştir⁶⁹.

İzmit'teki yetimhanede kayıtlı 35 yetim ve 10 yerli yardımcının var olduğu ve

---

⁶⁵ Saadet Tekin, "Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Azınlıkların Yetimlerle İlgili Çalışmalarından Bazı Örnekler ve Devletin Bu Konuya Yaklaşımı," *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXIII/1 (2018): 183-203.

⁶⁶ Ebubekir Sofuoğlu, "Osmanlı Devletinde Yetimler İçin Alınan Bazı Tedbirler," *Savaş Çocukları: Öksüzler ve Yetimler*, ed. Emine Gürsoy-Naskali-Aylin Koç (İstanbul:2003), 49-58.

⁶⁷ ABA132C027005, Hand Book-Near East Relief, (HB-NER), 32, (Ekim 1920).

⁶⁸ ABA132C027005, HB-NER, 34, (Ekim 1920).

⁶⁹ Adnan Şişman, *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006), 391.

üzerine de İstanbul'dan 14 Temmuzda 1919'da 50 yetim daha geldiği ve tam olarak faaliyetine 19 Temmuz 1919'da başladığı belirtilmektedir.⁷⁰ Bu yetimhanenin ilk yetimi Derince'deki bir depoda bir ACRNE⁷¹ personeli tarafından bakılan ve 26 Haziran'da getirilen bir kız çocuğudur. Yetimhanenin yöneticisi Sophie Holt ve yardımcısı Bayan Markarian'dır⁷². Yukarıda bahsedilen 10 ücretli yardımcının yanı sıra, 6 ücret verilmeden çalışan kadın (ücretleri kendi bağlı buldukları organ tarafından ödenmektedir) ve onların birer ikişer çocukları da mevcuttur⁷³.

Yetimhanedeki yemeklerin basit ama yeterli ve besleyici olduğu ifade edilmektedir. Kahvaltıda ekmekle birlikte un çorbası veya ekmek zeytin, ceviz, kuru üzüm, peynir, çay verilmektedir. Akşam yemeği için bir tabak etli sebze veya iç yağı yahut zeytinyağı ile pişirilmiş sebze yemeği verilmektedir. Her çocuğa günde bir ekmeğin dörtte üçü verilmektedir. Yemek ve çamaşır dışındaki tüm ev işleri çocuklar tarafından yapılmaktadır. Kızlar yemeğin hazırlanmasında, yurt ve sınıfların tümünün bakımından, bulaşıktan, daha küçük çocukların banyosu gibi işlerden sorumludurlar. İşleri nadiren değişmektedir. Bu da onlara iş deneyimi kazandırmaktadır. 15 Kasım 1919 tarihi itibarıyla 215 çocuk kayıtlı görünmektedir⁷⁴.

31 Ocak 1920 itibarıyla yetimhanede 250 çocuğun var olduğunu öğreniyoruz. Ermeni Yeni Yılı kutlaması hakkında bilgiler veren Sophie Holt, halkın kendilerine şeker ve meyveler verdiğini, Sharma adlı İngiliz Yüzbaşısının yetimhaneye gelip hasta çocukları ziyaret ettiğini, onlara yiyecekler ikram ettiğini, büyük kız çocuklarına kurdeleler, küçüklerine de kolyeler hediye ettiğini ve ilk yardım dersi verdiğini aktarmaktadır. Ayrıca Ermeni Milli Kilisesinin hediyeler verdiğini ve 19 Ocak'ta da Protestan Kilisesinin Noel yemeği verip yetimhane için 100 lira topladığını, bu parayla inek almayı planladıklarını söylemektedir. Holt, bu kilisenin henüz tamamlanmadığını ve ibadetlerin bile bodrum katında yapıldığını aktardıktan sonra “böyle bir cömertliği bu durumdaki kaç tane Amerikan kilisesi yapar? Önce kendilerine pencere yapıp sonra yetimleri düşünmezler mi?” diye

---

⁷⁰ ABA132C0107004, A, 1, 7, 4, (19 Temmuz 1919).

⁷¹ NER'in önceki adı.

⁷² ABA132C0315004, NER, 3, 15, 4, (16 Nisan 1921).

⁷³ ABA132C0124002, A, 1, 24, 2, (15 Kasım 1919).

⁷⁴ ABA132C0124002, A, 1, 24, 2-3, (15 Kasım 1919).

sorarak yapılan yardımı yüceltmektedir⁷⁵.

İzmit Yetimhanesi müdürü Sophie S. Holt'un aktardığına göre, 17 Haziran 1920 Çarşamba günü savaştan dolayı yetimhaneyi boşaltmak zorunda kalmışlardır. Bir gemiyle İstanbul'a geçtiklerini, gemide bu yetimhanedeki 230 kız çocuğunun yanı sıra daha önce Bahçecik'e ve sonra İzmit'e taşınan Lord Mayor's Fund tarafından bakılan 160 da erkek çocuğun bulunduğunu belirtmektedir. Bu kişilerin tümünün eskiden erkek yetimhanesi olan Kadıköy'deki Aramian Okuluna yerleştirildiğini ve misafir olarak gelinen bu okulda ne kadar süre kalınacağını belli olmadığını anlatmaktadır. Aramian Okulunda ertesi gün derslerin başladığını; sabahları ders, öğleden sonra Ermeni Heyeti tarafından verilen malzemelerle örgü örmek, elbise dikmek gibi işlerin yapıldığı belirtilmektedir. Temmuz ayına gelindiğinde okuldan atılmalar ve 3 çocuğun da evlatlık olarak alınmasıyla sayının 216'ya düştüğü ifade edilmektedir⁷⁶. Eylül 1920'de İngilizler eski yetimhane binasını Sophie Holt'a geri vermişler, Holt da 200 çocukla beraber İzmit'e geri dönmüştür⁷⁷.

Diğer taraftan Ekim 1920'de J. H. Kingsbury tarafından yollanan raporda Bahçecik yetimhanesinin durumu özetlenmiştir. Buna göre kış için yazdan erzak hazırlandığı⁷⁸, 5 erkek çocuğun kardeşlerinin diğer yetimhanelerde bulunduğunun ve buraya transfer edilecekleri belirtilmektedir. Ayrıca Bayan Kingsbury'nin erkek çocuklardan oluşan dikiş sınıfının çok popüler olduğu ve yeni bir sınıf daha açıldığı, bir hafta içinde 6 çocuğun 90 adet kışlık pantolon diktiği ifade edilmektedir. Ayakkabı ihtiyaçları dışında soğuk kışa hazırlıklı olduklarını ve tüm bunların da Amerikan yardımları sayesinde olduğu vurgulanmaktadır⁷⁹.

Yetimhanelerde artan çocuk sayısı fiziki yetersizliklere de neden olmaktadır. 16 Nisan 1921 tarihli bir rapora göre İzmit yetimhanesinde kalan çocuk sayısı 423'tür⁸⁰. Yeni bir ek binaya ihtiyaç doğmuştur. Yunan askerlerinin Ermeni Katolik Okulunu

⁷⁵ ABA132C0205002, A, 2, 5, 2, (31 Ocak 1920).

⁷⁶ ABA132C0227002, A, 2, 27, 2, (10 Temmuz 1920).

⁷⁷ ABA132C0238002, A, 2, 37, 2, (25 Eylül 1920).

⁷⁸ Yazın alınan yaklaşık 45 kg kiraz kurutulmuş, 68 kg kadar domates salçası yapılmış, 136 kg kadar un ve yumurta ile makarna yapılmış ve 2 ton kadar kömür alınmıştır. ABA132C0249003, NER, 2, 49, 3, (11 Aralık 1920).

⁷⁹ ABA132C0249004, NER, 2, 49, 4, (11 Aralık 1920).

⁸⁰ ABA132C0315001, NER, 3, 15, 1, (16 Nisan 1921).

boşaltmalarıyla, binaya İzmit Ünitesi yöneticisi J. E. Van Toor talip olmuştur. Bina verilince de hemen Amerikan bayrağı çekilmiş, temizlikçi kadınlarca temizlenmiş ve Bursa'dan gelen 30 kız buraya yerleştirilmiştir⁸¹. Haziran 1921'de Sophie Holt'un başında bulunduğu İzmit yetimhanesinde 305 kız çocuğu; J. H. Kingsbury'nin başında bulunduğu Bahçecik yetimhanesinde de 250 erkek çocuğu vardır. İki yönetici de kısıtlı imkânlarla baş etme yönteminin endüstriyel eğitimden geçtiğine inanmaktadırlar. Kızlar yarım gün okula gitmektedirler. Kalan yarım günde de kazak ve kışlık çorap örmekte, yazlık çorap dikmekte, dikiş, nakış, oya, tamirat, elbise vb. işler yapmaktadırlar. Hatta Holt yetimhanede kullanılmak üzere bir dokuma tezgahı alabilmek için girişimlerde bile bulunmuştur. Erkek çocuklar ise Kingsbury tarafından yetimhanenin ihtiyacı olabilecek işler için eğitilmektedirler⁸².

Sophie Holt'un 11 Ekim 1921 tarihli raporuna göre, yetimhanedeki çocuk sayısı 400'den 324'e düşmüştür. 1 Nisan'dan bu yana 90 çocuk yetimhaneden ayrılmıştır. Bu çocukların büyük çoğunluğu hemşire, üçü çamaşırçı, bazıları temizlikçi, bazıları dikişçi ve bazıları da genel ev işleri yapanlar olarak NER'in Amerikan Kadın Hastanesinde çalışmaya başlamışlardır. Çocukların her konuda mutlu ve iyi durumda olduklarını, tek sıkıntılı durumun trahoma⁸³ salgını olduğunu belirtmektedir⁸⁴. Bunun yanı sıra John H. Kingsbury'nin Aralık 1921'de gönderdiği mektuba göre, Bahçecikteki yetimhanenin 300 erkek çocuğu savaş nedeniyle Derince'deki ikmal üssüne taşınmıştır. Buradaki geniş depolardan biri yetimhaneye dönüştürülmüştür⁸⁵. Derince'deki bu çocukların tekrar Bahçecik'e dönüp dönmediklerine dair herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

Merkezi bir yönetime sahip olan NER'in kurumları arasında sıkı ilişkiler vardır. Bu sıkı ilişkiler kurumlar arası yardımlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Örneğin, Dr. Elliot ve McLauren Kafkasya gezisinden döndükten sonra Kafkasya'daki koşulların ağır olduğunu ve oradaki yetimhanenin çok yetersiz koşullarda ve kıtlık içinde olduğunu anlatmışlardır. İzmit Ermeni Kız yetimhanesi çocukları ve personeli de kendi istihkaklarından arttırarak ve

⁸¹ ABA132C0315004, NER, 3, 15, 4, (16 Nisan 1921).

⁸² ABA132C0324003, NER, 3, 24, 3, (18 Haziran 1921).

⁸³ Trahoma bulaşıcı bir göz hastalığıdır.

⁸⁴ ABA132C0341003, NER, 3, 41-42, 3, (15-22 Ekim 1921).

⁸⁵ ABA132C0348004, NER, 3, 48, 4, (3 Aralık 1921).

yardımlar toplayarak Kafkasya Ermeni yetimhanesine 200 lira bağışlamışlardır⁸⁶. İzmit Ünitesi direktörü Harry C. Moffett de bu parayı teslim etmek için 2 Kasım'da İstanbul'a gitmiştir⁸⁷.

3. YARDIM FAALİYETLERİ

NER, hastaneler ve yetimhaneler açmanın yanı sıra mültecilere erzak dağıtmış aşevleri açarak yemek vermiştir. 3 Temmuz 1920 tarihli rapora göre, İzmit'e 3500 Ermeni ve Yunan mülteci gelmiştir. Yiyecek ve su sıkıntısı çeken bu mülteciler arasında günde ortalama 8 kişinin hayatını kaybettiği, bunların çoğunun da yaşlılar ve küçük çocuklar olduğu ifade edilmektedir. NER bu mültecilerin 2000 kişisi için bir kamp oluşturmayı planlamaktadır⁸⁸. 10 Temmuz'da bu plandan tekrar söz edilmiş gerekçede de su sıkıntısı gösterilmiştir. Kampın taşınmak istenildiği yer ise İstanbul civarı bir yerdir⁸⁹. Yaklaşık iki ay kadar sonra, Ağustos ayının sonuna doğru, bu 2000 kişilik bir kampın oluşturulduğu ve faaliyette olduğu anlaşılmaktadır. Ancak şehirde Ermeni mülteci sayısı 4206'ya, Rum mülteci sayısı da 4350'ye çıkmıştır. Bahsedilen 2000 kişilik mülteci kampında Amerikan yardım heyeti tarafından gıda olarak süt, fasulye, un ve bisküvi verilmektedir⁹⁰. Ayrıca aynı haftanın bitiminde toplam 10149 kişiye yardım edilmiştir⁹¹.

Leila F. Priest ve Emily D. Passmore, NER çalışanı hemşireler, 9 Eylül 1920 tarihli raporlarında 10 binden fazla mülteciye yardım ettiklerini belirtmektedirler. Şehirde çok fazla mülteci olduğunu, deniz kıyısının hatta Rum ve Ermeni kiliselerinin bahçelerinin bile civar köylerden gelen Ermeni ve Rum ailelerle dolu olduğunu söylemektedirler. Bu mültecilerin 5549'nun Ermeni ve 4600'nün de Rum olduğunu belirten hemşireler artık yardım çalışmalarına yetişemediklerini ifade etmişlerdir. Bu nedenle İstanbul merkezden yeni bir

---

⁸⁶ Sophie Holt 1 Kasım 1921'de 200 lira ile birlikte bir mektup gönderir. Mektup şöyledir: "Sayın Dr. MacCallum, Kafkasya'ya iki yüz lira gönderdiğimiz için mutluyuz. Yetimhanemizin gönüllü bir şekilde bağışta bulunduğunu duymuşsunuzdur. Bu paranın 30 lirası yetimlerin iki öğünlerini sadece eklemekle -makarnasız- yaptıklarını gösteriyor. 20 liradan biraz fazlası yetimlerin küçük işlerden kazandıklarıdır. Geri kalan para ise çalışanların bağışlarıdır ki en fakiri bile memnuniyetle verdi. Bizi mutlu eden bir şey daha var ki o da Kafkasya'ya giden hiçbir şeyin boşa harcanmadığıdır."

ABA132C0344003, NER, 3, 44, 3, (5 Kasım 1921).

⁸⁷ ABA132C0344003, NER, 3, 44, 3, (5 Kasım 1921).

⁸⁸ ABA132C0124002, A, 2, 26, 1, (3 Temmuz 1920).

⁸⁹ ABA132C0227004, A, 2, 27, 4, (10 Temmuz 1920).

⁹⁰ ABA132C0234001, A, 2, 34, 1, (28 Ağustos 1920).

⁹¹ ABA132C0236001, A, 2, 36, 1, (9 Eylül 1920).

yardımcıya ihtiyaç duyduklarını arz etmişlerdir. Bunun üzerine İstanbul merkezde personel işleri sorumlusu olan Fanny Strowger İzmit'e onlara yardıma gelmiştir⁹². Strowger'ın 15 Eylül'de gönderdiği mektupta burada harika bir deneyim yaşadığını, giysi ve gıda yardımı dışında Rum ve Ermeni evlerinin yeniden inşasına yardım ettiğini bildirmiştir. Ayrıca, Strowger 2000 Rum'un İngiliz botlarıyla körfez karşısındaki köylerine geri götürmeyi planladıklarını da ilave etmiştir⁹³.

17 Eylül 1920'de, NER'in İstanbul sorumlusu Walter E. Curt ve yardımcısı Gruenberg ile Yunan Yüksek Komiseri ve Rum Mülteciler Komisyon Üyeleri İstanbul'dan İzmit ve Adapazarı'na teftişe gelmişlerdir. Curt, İzmit'te 18.000 Ermeni ve Rum mülteci olduğunu; şehir merkezindekilerin çoğunun Ermeni olduğunu, Rumların ise Türk köy ve çiftlikleri civarında olduğunu belirtmektedir. Leila F. Priest ve Emily D. Passmore'un 35 yataklı bir hastane ve bir klinik çalıştırdıklarını; Fanny Strowger'ın da mültecilerin başında olduğunu aktarmaktadır. İhtiyaçların, Derince'deki ikmal üssünden kamyonlarla gönderildiği belirtilmektedir⁹⁴.

NER tarafından Ekim 1920'de İzmit'te bir Amerikan Okulu açılmıştır. Daha önce sadece yetimhanelerde yapılan dersler şimdi diğer çocuklar için de faaliyettedir. Okulun başında Bayan Kinney vardır. Bu okula yetimhaneden iyi düzeyde olan 150 öğrenci gönderilmiştir. Bunlar anaokulu ve daha üst sınıflarda olanlardır. Daha alt seviyede olanlar yetimhanede kalıp endüstri odasında dersler görmektedirler. Okulda dersler sadece sabahları verilmektedir. Öğrenciler öğleden sonra atölyede endüstriyel çalışmalar yapmaktadırlar. Bunlardan bir grup öğrenci iplik yapmakta, bir grup öğrenci hem kendileri hem de daha küçük çocuklar için çorap veya kazak örmekte, bazıları kenar işleme veya oya yapmakta ve daha büyük kız çocukları da elbise yapmaktadırlar. Eğitimin çoğu atölye işlerine ayrılmış, okula daha az zaman ayrılmıştır⁹⁵.

Şubat 1921'de G. L. Hastings tarafından yollanan rapora göre İzmit ve çevresinde toplam 18.000 mülteci vardır: 12.000 Rum ve 6.000 Ermeni. En büyük kampın 200 kişilik olduğunu öğreniyoruz. Şiddetle eski giysilere ihtiyaç olduğu, mültecilerin yarı çıplak

---

⁹² ABA132C0236001, A, 2, 36, 1, (9 Eylül 1920).

⁹³ ABA132C0238001, A, 2, 37, 1, (25 Eylül 1920).

⁹⁴ ABA132C0238001, A, 2, 37, 1, (25 Eylül 1920).

⁹⁵ ABA132C0249004, NER, 2, 49, 4, (11 Aralık 1920).

vaziyette olduğu, aynı zamanda gıda ihtiyacının da üst seviyede olduğu aktarılmaktadır. Önlerindeki üç ay için 1500 Ermeni ve Rum mülteci çocuk için bir aşevi kurulabildiği takdirde, sebze türevi gıdalar elde edilene kadar idare edilebileceği ifade edilmektedir⁹⁶. Bir hafta sonra yani Nisan 1921'de yardım edilen mülteci sayısı 20.000 i bulmuştur. Her gün yeni kamplar oluşturulmaktadır. NER çalışanları bu mültecilere Derince'deki ikmal üssünden eski giysiler, battaniyeler, bebekler için süt, ilaç vb. yardım malzemeleri vermektedir. Mülteci sayısı çok fazla artınca Fanny Strowger'ın iş yükü de çok fazla artmaya başlamış ve bunun üzerine Bayan Bradley, şehirdeki mültecilerin idaresi için NER tarafından gönderilmiştir. Strowger da artık sadece çiftliklerdeki, köylerdeki ve İzmit yakınlarındaki mülteci kamplarına bakmaya başlamış ve İzmit Ünitesi'nin de başına J.E. Van Toor atanmıştır⁹⁷.

İlk iş olarak sokaklarda oynayan, dilenen ve yemek bulmaya çalışan 600 mülteci çocuk Bayan Bradley tarafından toplanmıştır. Bir Türk hamamı kiralanıp çocuklar yıkanmış, tıraş edilmiş ve Amerika'dan gönderilen kıyafetler giydirilmiştir. Ardından bir aşevi açılmış ve çocuklara ekme ile çorba verilmiştir. Bütün bunlar yapıldıktan sonra artık bu çocukların sokaklardan uzak tutulması gerektiği düşünülerek üç adet okul açılmıştır. Okul binası için de Reji Tütün Şirketi'nin tahsis ettiği depolar kullanılmış, öğretmenlik için köy okullarından gelen mülteci öğretmenler görev almıştır. Çocukların derslere devam etme istiyaklarının yüksek olması, derslere gelmeyen öğrencileri kovuşturan yoklama memurunu gereksiz kılmıştır.⁹⁸

Dr. Mabel E. Elliot tarafından sağlık kontrolünden geçirilen bu çocukların bilgileri alınıp dosyalanmıştır. Her çocuğa birer kahverengi kart verilmiş ve bu kartta çocukların sağlık ve diğer bilgileri yazılmıştır⁹⁹. Mayıs 1921'de Laura MacFetridge, Derince'de bir okul açılmasını sağlamıştır. 400 mülteci çocuğun eğitimi için mülteciler arasından daha önce öğretmenlik yapanlar sınava alınmış ve sınavı geçen beş kişi öğretmen olarak seçilmiştir. İlk başta tek bir sınıfta eğitim başlamış, ancak çok kalabalık olunca 5 ayrı seviye sınıfına

---

⁹⁶ ABA132C0306001, NER, 3, 6-7-8, 1, (12-19-26 Şubat 1921).

⁹⁷ ABA132C0315003, NER, 3, 15, 1, (16 Nisan 1921).

⁹⁸ ABA132C0315003, NER, 3, 15, 3, (16 Nisan 1921).

⁹⁹ ABA132C0315003, NER, 3, 15, 3, (16 Nisan 1921).

bölünmüştür¹⁰⁰.

Yukarıda bahsedilen bu 600 kişilik mülteci çocuk için bir aşevi açılmıştır¹⁰¹. Haziran 1921'de de 7500 kişilik yeni bir aşevinin açılması için hazırlıklar tamamlanmıştır¹⁰². Bradley'in başında bulunduğu aşevi artık M.L. Caldwell'e emanettir. Her gün binlerce mülteci gelip kartlarını göstererek çorba ve ekmek istihkaklarını almaktadırlar. Caldwell Haziran 1921'de ekmek istihkakını biraz arttırmış ve sebze çorbasının yanına et ilave ettirmiştir. Aynı ay yaklaşık 100.000 istihkak dağıtılmıştır¹⁰³.

SONUÇ

1915 yılında Ermenilere ve Suriyelilere yardım amacıyla (ACASR) New York'ta kurulan ve 1919'da Amerikan Kongresi tarafından tüzel bir hüviyet kazandırılan Yakın Doğu Yardım Heyeti (NER) , 1930 yılında vakfa dönüşmüş (Near East Foundation) bir Amerikan yardım örgütüdür. 1915 Ermeni Tehcir Kanunundan sonra, Ermenilere yardım amacıyla faaliyetlerine başlayan NER, Anadolu, Kafkasya, Suriye, İran olmak üzere Yakın Doğu coğrafyasının hemen hemen her yerinde faaliyette bulunmuştur. Osmanlı Devletinin son yıllarında, savaşın, yıkımın, yokluğun hüküm sürdüğü coğrafyalarda modern teknik ve donanımlarla alanında uzman doktor, hemşire, üniversite hocası gibi kişilerin binlerce kilometre uzaklıkta bir coğrafyada hayırsever faaliyetlerde bulunmalarını sadece Protestan misyonerlerin dini faaliyetleri ile veya Amerikan hümanizmi ile açıklamak elbette eksik kalacaktır. Madalyonun öbür yüzünde Amerikan dış politikasının Yakın Doğu'da daha etkin olmak, kârlı ticari faaliyetlerini arttırmak, Amerikan yaşam tarzının yayılmasını sağlamak gibi nedenler de yatmaktadır. Geçmişteki deneyimler bizlere olaylara tek taraflı bakmamak hususunda daha doğru bir perspektif sunmaktadır. Örneğin, 1820'li yıllarda bağımsızlık savaşına girişen Yunanistan karşısında Amerikalılar onca Helen sevgilerine rağmen ticari çıkarlarına zarar gelebilir diye Osmanlı Devletini desteklemiş ve Yunanistan'ı tanımayı ertelemişlerdir¹⁰⁴.

NER'in İzmit'te açtığı hastane, yetimhane, aşevi, vb. yardım faaliyetlerinin de

¹⁰⁰ ABA132C0321002, NER, 3, 21, 2, (28 Mayıs 1921).

¹⁰¹ ABA132C0315001, NER, 3, 15, 1, (16 April 1921).

¹⁰² ABA132C0322004, NER, 3, 22, 4, (4 Haziran 1921).

¹⁰³ ABA132C0324002, NER, 3, 24, 2, (18 Haziran 1921).

¹⁰⁴ Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika*, 9-10.

odağında yine Ermeniler yer almıştır. 1921 sonlarında NER'in İzmit'te tam teşekküllü bir hastanesi; İzmit ve Bahçecik'te birer yetimhanesi vardır. İzmit'teki kamplarda ve kamplar dışındaki binlerce sığınmacı ve mülteciye iâşe, erzak, giysi yardımı yapılmıştır. NER çalışanlarının dönem içinde yazdıkları raporlar, tuttıkları kayıtlar her ne kadar tek taraflı ve çok fazla öznellik içerse de nesnel yanlarıyla döneme ışık tutmaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

A protestant missionary organization called American Board of Commissioners for Foreign Missions (in short American Board or ABCFM) was established in Boston in 1810. It was one of the biggest missionary organizations that Ottoman lands left to their field of activity when sharing the world among missionaries. First missionaries set foot in Ottoman lands in 1820. The aim was convert the Jews, Muslims and Greeks into Protestantism, but they couldn't succeed among these communities. They revised their target as Armenians. After 1844, nearly all missions were stopped, except for Armenians. American Board opened many institutions such as schools, hospitals, orphanages. In these institutions Armenians were the chief clients. As time passed, American Armenian relations became closer. A lot of Armenian children studied at American Board schools, raised in orphanages. By means of these institutions, nationalist ideas were awoken in Armenian community and they also started to be transformed into an American society. At the end of the 19th century, Armenian upheavals started. By the entrance of the Ottoman State into the First World War, the state wanted to secure the hinterland. For this reason, Armenians were subjected to the immigration under the Relocation and Resettlement Law issued by the Ottoman Government on May 27, 1915.

American Ambassador in İstanbul, Henry Morgenthau sent a telegram to Washington to get help for relocated Armenians. On September 16, 1915 a charity organization was established in New York by Cleveland Dodge, James L. Barton, Samuel H. Dutton and Charles R. Crane named the Armenian Relief Committee. The committee, headed by James Barton, continued to work under different names with the expansion of the field of activity over time. First, it was united with two other relief organizations called Palestine-Syrian Relief Committee and Persian Relief Committee under the name American

Committee for Armenian and Syrian Relief. In 1918, it changed its name into American Committee for Relief in the Near East and finally in 1919 it became Near East Relief (NER). In Ottoman sources it is known as Amerikan Şark-ı Karib Muavenet Cemiyeti.

Near East Relief divided the Ottoman lands into various main aid stations in order to execute the aid activities systematically. One of the central regions was İzmit which was close to NER center, İstanbul and had significant Armenian population. On September 1, 1920 a new administrative structure was formed. İzmit unit was closed and became a station subjected to İstanbul. NER's financial status was mostly depended on the donations of Americans. American donations were collected for relocated Armenians by agitating that they were suffering from the cruel Turks. In the study, NER's aid activities in İzmit were examined. Districts of İzmit; Adapazarı, Kandıra, Geyve, Yalova and İzmit were outside the scope of this study, only İzmit city center (İsmid) and Bahçecik (Bardizag) were to be analyzed. Primarily, the archive documents of the American Board, the Near East Relief, whose internet address at the Digital Library for International Research (DLIR), and Near East Relief Committee Records, which is at Burke Library at Union Theological Seminary, Columbia University in the City of New York, were subjected to the examination.

Twenty days after the Mudros Armistice, İzmit was occupied by British forces on November 20, 1918. About two years later it was transferred to Greeks by British on October 27, 1920. Finally, Turkish army saved İzmit on June 28, 1921. After the Armistice, NER made all the preparations, selected its personnel and began activities. On July, 1920 two NER personnel nurses Leila F. Priest and Emily D. Passmore were sent to İzmit temporarily to help the Greek refugees of over 10.000. They used a Turkish hospital with the cooperation of British. The hospital had a clinic which had the capacity to take care of 80 patients per day. The nurses reported that it was strongly needed to open a full-fledged hospital. In December, 85-bed hospital, The Near East Hospital, was opened in Bardizag. The hospital had three clinics: a clinic for general purpose, a clinic for women and a clinic for children. In addition, it had a nurse training class for native girls. Dr. Mabel E. Elliot, sent to İzmit on January 1921, was head of the hospital. Salaries of the native and American staff of the hospital were paid by American Women Hospitals and the equipment and supplies were provided by NER. The search for a new place started as the hospital became insufficient. A

Turkish hospital which was occupied by Greeks was given to NER and it moved to its new and larger place in İzmit. The hospital was opened officially on May 31, 1921. According to a report dated July 21, 1921, the hospital had 85 beds, 8 clinics, 1 American doctor, 2 American nurses and 3 native nurses, and 2444 patients were treated.

NER had two orphanages; one in İzmit and one in Bardizag. İzmit orphanage was opened on July 19, 1919. At first there were 85 orphan girls in it. The head of the orphanage was Sophie Holt and her assistant was Ms. Markarian. There were 10 personnel paid by NER and 6 personnel paid by their affiliated institutions. The girls were attending the school half day and in the afternoon they were doing industrial work such as knitting stockings and sweaters for winter, machine knitting of summer stockings, lacemaking, sewing embroidery, mending and dressmaking. According to the report of October 11, 1921, the number of the girls in Bardizag Armenian Orphanage was decreased from 400 to 324. Because 90 girls left the orphanage and started to work at American Women Hospital as nurse, cleaners, sewers, etc. The orphanage in Bardizag was the boys' orphanage. The head of the orphanage was J. H. Kingsburry. On June 1921 there were 250 boys in Bardizag Orphanage. Mr Kingsburry trained the boys in work created by the needs of the orphanage. However, in December, 300 boys of Bardizag Orphanage were transferred to Derince supply basis due to the war. In Derince, one of the large stores was turned into an orphanage. In these orphanages, both in İzmit and in Bardizag, NER raised a lot of Armenian children.

NER also helped many refugees with supply, food, and old cloths assistance. It established refugee camps and soup kitchens. There were a lot of Armenian and Greek refugees in İzmit. There wasn't enough food and water. NER opened a camp of 2000 people in August 1920. The number of refugees was increasing. In February 1921, there were 20.000 refugees in İzmit and everyday new camps were opened. In camps, three schools were also opened for children. The teachers were chosen among refugees by examination. On June 1921, a new soup kitchen with the capacity of 7500 people was opened. Everyday thousands of refugees came and showed their cards to get soup and their rations.

In İzmit, NER had a hospital, two orphanages, many refugee camps and soup kitchens. All these charity works of NER's financial source mainly depended on the donations of American people. Thousands of people donated money and supplies. In order

to continue getting donations, Near East Relief demonstrated Armenians as oppressed and Turks as cruel. Thanks to all these activities many Armenians moved to the USA and they created an Armenian diaspora there. Armenian people were transformed into Americans and The USA expanded its sphere of influence in the Near East.

Keywords: İzmit, Near East Relief, ABCFM, Orphanage, Missionary.

EKLER

Ek 1. Near East Relief Hastanesi, İzmit

“Basamaktakiler; Leila F. Priest ve Dr. Mabel E. Elliot. Aşağıdakiler; Bayan McLaren ve onun Hemşire Eğitim Sınıfı Öğrencileri”

Kaynak: Belge No: ABA132C0315001, Near East Relief, Vol. 3, No. 15, 16 April

1921

KAYNAKLAR

1.ARŞİV BELGELERİ

- ABA132C0101004, A, 1, 1.
- ABA132C0107004, A, 1, 7.
- ABA132C0124002, A, 1, 24.
- ABA132C0205002, A, 2, 5.
- ABA132C0124002, A, 2, 26.
- ABA132C0227001, A, 2, 27.
- ABA132C0227004, A, 2, 27.
- ABA132C0234001, A, 2, 34.

- ABA132C0234002, A, 2, 34.
ABA132C0236001, A, 2, 36.
ABA132C0238001, A, 2, 37
ABA132C0249004, NER, 2, 49.
ABA132C0306001, NER, 3, 6-7-8.
ABA132C0315001, NER, 3, 15.
ABA132C0315002, NER, 3, 15.
ABA132C0315003, NER, 3, 15.
ABA132C0315004, NER, 3, 15.
ABA132C0318002, NER, 3, 18.
ABA132C0321002, NER, 3, 21.
ABA132C0322004, NER, 3, 22.
ABA132C0324002, NER, 3, 24.
ABA132C0324003, NER, 3, 24.
ABA132C0341003, NER, 3, 41-42.
ABA132C0344003, NER, 3, 44.
ABA132C0348004, NER, 3, 48.
ABA132C027005, HB-NER.
MRL 2: NERCR, 2, 8, 1, 17-18.
MRL 2: NERCR, 2, 8, 1, 49.

2.TETKİK ESERLER

AKGÜN, Seçil. *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesine Dair) Raporu*. İstanbul: Tercüman Tarih Yayınları, 1981.

AKSU, Ayşe. *Osmanlı'da İki Amerikalı Misyoner, Levi Parsons ve Pliny Fisk'in Anadolu ve Kudüs Seyahat Raporları* İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.

AKYÜZ, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi: (Başlangıcından 1982'ye Kadar)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1982.

BARTON, James L. *Story of Near East Relief (1915-1930) An Interpretation*. New York: The Macmillan Company, 1930.

_____. *Türkiye'de Gündoğumu*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010.

ERHAN, Çağrı. *Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*. Ankara: İmge Kitabevi, 2001.

GENCER, Fatih. *Ermeni Soykırım Tezinin Oluşum Sürecinde Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesi*. İstanbul: Alternatif Düşünce Yayınları, 2006.

Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi. *Türk İstiklal Harbi-II*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, 1974.

GRABILL, J. Leon. *Missionaries Amid Conflict*. Ann Arbor, Michigan: University Microfilms, Inc., 1965.

_____. *Protestant Diplomacy and the Near East, 1810-1927* Minneapolis: University of Minnesota Press, 1971.

KARPAT, Kemal H. *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2003.

KOCABAŞOĞLU, Uygur. *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika: 19.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*. İstanbul: Arba Yayınları, 1989.

SOFUOĞLU, Ebubekir. "Osmanlı Devletinde Yetimler İçin Alınan Bazı

Tedbirler,” Savaş Çocukları: Öksüzler ve Yetimler, edt. Emine Gürsoy-Naskali-Aylin Koç, 49-58. İstanbul: Umut Kağıtçılık, 2003.

STONE, Frank A. *Sömürgeciliğin Hasat Mevsimi: Anadolu'da Amerikan Misyoner Okulları*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.

ŞİŞMAN, Adnan. *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006.

YILDIRIM, Cihat. “Mütareke Döneminde İzmit ve Havalisindeki Hadiselerin Yeni Adana Gazetesindeki Yansımaları.” *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*. Haz. Bilal Çelik-Resul Narin, 1413-1429. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2015.

YÜCEL, İdris. *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği ve Misyon Hastaneleri (1880-1934)* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.

3.MAKALELER

Açıkses, ERDAL. “Türk Amerikan Münasebetlerinin Değerlendirilmesi,” *Türkler*, XIII, (2002): 542-557.

AKGÜN, Seçil. “Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları,” *OTAM*, 3 (Ocak 1993): 1-16.

ALAN, Gülbadi. “Protestan Amerikan Misyonerleri, Anadolu'daki Rumlar ve Pontus Meselesi,” *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2001): 156-204.

BİLGİN, Deniz. “1919 Yılında ABD'nin Yakın Doğu'da Etkin Olma Siyaseti: Ermeni ve Türk Mandaterliği Meselesi,” *Türkler*, c. XIII, (2002): 528-541.

CANLI, Mehmet. “Milli Mücadele Döneminde Amerikan Şark-ı Karib Muavenet Cemiyeti'nin Anadolu'daki Bazı Faaliyetleri,” *Askeri Tarih Bülteni*, 38, (1995): 42-49.

DARKOT, Besim. “İzmit,” *İslam Ansiklopedisi*, c.5/2, (1993): 1252.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan. “Amerikan Board Misyonerlerinin Antep'teki Faaliyetleri ve Antep Amerikan Koleji,” *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 16, (Ocak 2009): 129-175.

İŞIKSAL, Turgut. “Ermenilerin Diğer Devletlerle İlişkileri,” *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1, (Mart 1985).

KARACAKAYA, Recep. “Amerika Birleşik Devletleri ve Ermeni Meselesi,” *Tarih Dergisi*, 46, (2009): 85-105.

ORTAYLI, İlber. “Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler,” *Amme İdaresi Dergisi*, 14/3 (1981): 87-96.

ÖZKAN, Salih. “Türkiye'de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde Darüleytamı”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 19 (2006): 211-224.

SELVİ, Haluk. “Ermeşe (Akmeşe) Manastırı ve Ermeni Olaylarındaki Yeri,” *ASAM Türkiye II Kongresi*, (2007): 777-791.

TEKİN, Saadet. “Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Azınlıkların Yetimlerle İlgili Çalışmalarından Bazı Örnekler ve Devletin Bu Konuya Yaklaşımı,” *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (2018): 183-203.

YILDIZ, Özgür. “İzmit'te Amerikan Misyoner Faaliyetleri,” *Akademik Bakış*, c. 5/10, (Yaz 2012): 97-111.